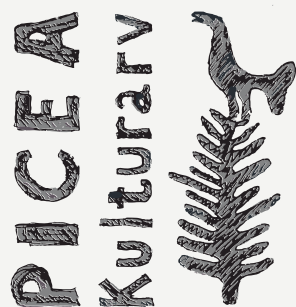

Medeltida odlingslämningar i Nedre Gruvriset

Arkeologisk utredning inför uppförandet av villor inom
fastigheten Nedre Gruvriset 4:5, Stora Kopparberg
socken, Falu kommun, Dalarnas län

Picea kulturarv Rapport 2018:3

Benjamin Grahn Danielson

Medeltida odlingslämningar i Nedre Gruvriset

Arkeologisk utredning inför uppförandet av villor inom
fastigheten Nedre Gruvriset 4:5, Stora Kopparberg socken,
Falu kommun, Dalarnas län.

Benjamin Grahn Danielson

Administrativa uppgifter

Fastighet: Nedre Gruvriset 4:5, Stora Kopparberg socken, Falu kommun

Länsstyrelsebeslut dnr: 431-2503-2018

Uppdragsgivare: Anders Tysk

Fältarbetstid: 2018-04-24 – 2018-04-25

Projektnummer: 1806

Projektansvarig: Benjamin Grahn Danielson

Fältansvarig: Benjamin Grahn Danielson

Övrig personal: Fredrik Dahlberg

För personalens meriter hänvisas till Picea kulturarvs hemsida.

Utredningsområdets storlek: 9 881 m²

Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6716500 m, Öst 533300 m

Arkiv: Dalarnas museum

Dokumentationsmaterial: mätdata i shapeformat, foton i JPG-format, foto-, fynd- och schaktlista i xlsx-format.

Digitalt dokumentationsmaterial förvaltas av Picea kulturarv.

Fynd: Inga fynd har tillvaratagits.

Medeltida odlingslämningar i Nedre Gruvriset

Arkeologisk utredning inför uppförandet av villor inom

Fastigheten Nedre Gruvriset 4:5, Stora Kopparberg socken, Falu kommun, Dalarnas län.

Picea kulturarv Rapport 2018:3

© Picea kulturarv 2018

Författare: Benjamin Grahn Danielson

Foton: där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen.

Omslagsbild framsida: illustration av Nina Balknäs

Orienteringskarta: framställd av Picea kulturarv med data från QGIS, FMIS samt Länsstyrelsen Dalarna.

Topografisk grundkarta samt plankarta: ©Lantmäteriet

Övriga kartor och situationsplaner: framställda av Picea kulturarv.

Redigering och layout: Nina Balknäs

Tryck: Nordbloms Trycksaker AB, Hamburgsund

Sökord: röjningsröse, fossil åker, medeltid, Dalarna

Picea Kulturarv

Styrmansgatan 24

414 58 Göteborg

www.piceakulturarv.se

kontakt@piceakulturarv.se

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Bakgrund och syfte	7
Utredningsområdet	7
Metod	8
Tidigare undersökningar	9
Resultat	9
Arkiv- och kartstudier	9
Fältarbete	10
Fynd	12
Anläggningar	12
Analysresultat	12
Tolkning	16
Antikvarisk bedömning	17
Förslag på ytterligare åtgärder	17
Källor	18
Bilagor	20
1. Schakt	21
2. Anläggningslista	22
3. Vedartsanalys	23
4. ¹⁴ C-analys	24

Figur 1. Översiktskarta. Utredningsområdet är beläget cirka 2 kilometer sydväst om Falu koppargruva och staden Falun, strax intill väg E16 mellan Falun och Borlänge. Utredningsområdet är markerat med orange linje.

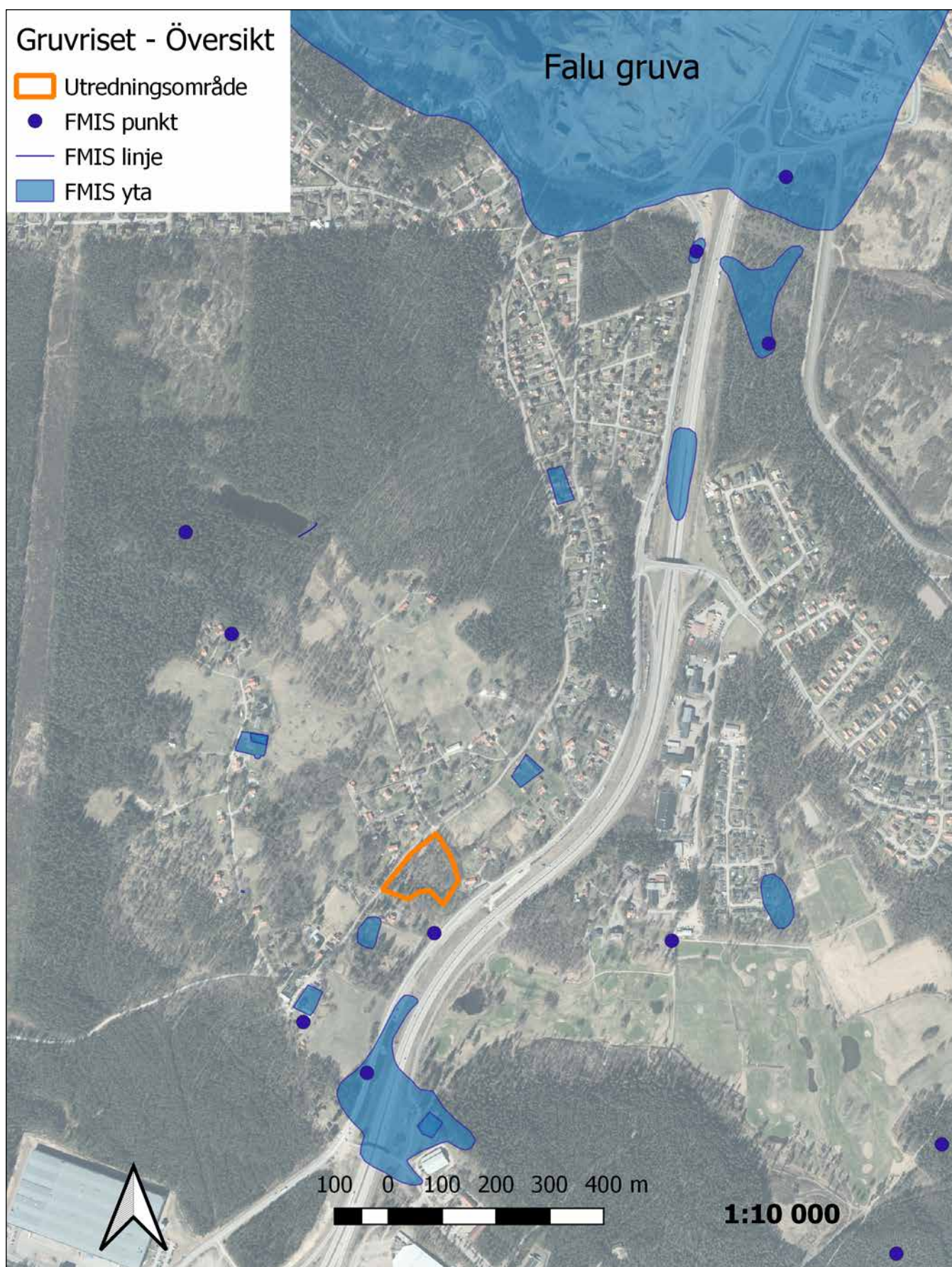
Sammanfattning

Picea kulturarv genomförde 24–25 april 2018 en arkeologisk utredning inom fastigheten Nedre Gruvriset 4:5, i Falu kommun, Dalarnas län. Tre villatomter planeras inom fastigheten och Länsstyrelsen Dalarna hade bedömt att en arkeologisk utredning var nödvändig. Inom fastigheten fanns flera större rösen av okänd ålder och funktion. Utredningen syftar till att bedöma rösenas fornlämningsstatus samt om det finns andra, okända fornlämningar inom fastigheten.

Utredningsområdet är beläget cirka 2 kilometer sydväst Falun och omfattar cirka 1 hektar av en igenväxt åkermark och tidigare trädgård. Landskapsavsnittet består av kuperat och småbrutet skogslandskap i gammal kulturbygd, mellan sjöarna Stora Vällan i väster och Runn i öster. Fornlämningsbilden i området består av lämningar efter äldre bebyggelse och fossil åkermark. Gruvriset är skriftligt belagt till 1400-talet. Fornlämningsbilden, ortnamnet och närheten till gruvan indikerar att platsen kan bidra med kunskap till Falun och Falu gruvas tidigaste historia.

Inom fastigheten mättes ett område med fossil åkermark och fyra större odlingsrösen in. Rösen hade konkav toppprofil och bestod av knytnävsstor odlingssten med större stenar i kanterna. De två norra rösen såg ut att vara påbyggda eller omformade under modern tid medan de två södra uppvisade äldre drag. 11 schakt grävdes med grävmaskin för att leta efter under mark okända fornlämningar samt för att ta reda på rösenas funktion och ålder. Varken fynd eller anläggningar från ytterligare fornlämningar. Under kanten av det sydöstra röset framträdde ett mörkt sot-/kolhaltigt lager vilket tolkades som rester efter en svedja eller avbränning av marken. Ett kolprov från lagret daterades till slutet av 1200-talet/början av 1300-talet.

Picea kulturarv anser att den fossila åkermarken ska bedömas som övrig kulturhistorisk lämning medan de två södra odlingsrösen bör bedömas som fornlämning. Picea kulturarv bedömer att inga ytterligare antikvariska åtgärder är nödvändiga så länge de två södra rösen kan kvarligga. Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap Kulturmiljölagen. Ansökan om ingrepp i lämningar lämnas till länsstyrelsen.

Figur 2. Utredningsområdet omfattar cirka 1 hektar och består av en igenväxt åkermark och tidigare trädgård, och ligger mellan övre Gruvrisvägen och Tunavägen, cirka 100 meter nordväst om E16 mellan Falun och Borlänge.

Inledning

Bakgrund och syfte

Inom fastigheten Nedre Gruvriset 4:5, Falu kommun planeras bildandet av tre villatomter, och en ansökan om bygglov har därför inlämnats till Falu kommun vilka beviljat förhandsbesked. Länsstyrelsen Dalarna har, efter samråd med Falu kommun bedömt att en arkeologisk utredning enligt 2 kap 13§ Kulturmiljölagen behöver genomföras innan bygglov kan beviljas.

Vid Länsstyrelsens besiktning av platsen visade det sig finnas flera relativt stora rösen av okänd ålder och funktion inom fastigheten. Om dessa utgör fornlämningar kan de utgöra hinder för det planerade arbetsföretaget, och området bör därför utredas avseende rösenas ålder och funktion liksom avseende övriga lämningar.

Syftet med utredningen är att utreda förekomsten av fornlämningar inom fastigheten Nedre Gruvriset 4:5. Påträffade fornlämningar ska översiktligt avgränsas, beskrivas och bedömas avseende fornlämningsstatus samt rapporteras till FMIS, enligt Riksantikvarieämbetets anvisningar.

Utredningen ska vara av god kvalitet och ge ett fullgott underlag för arbetsföretagarens fortsatta planering och Länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet. Målgrupp för utredningen är Länsstyrelsen och företagaren. Utredningens resultat ska även kunna användas av andra undersökare vid upprättande av undersökningsplan för en eventuell arkeologisk förundersökning och/eller arkeologisk undersökning.

Utredningsområdet

Utredningsområdet är beläget cirka 2 kilometer sydväst om Falu koppargruva och staden Falun i Falu kommun, se figur 1. Utredningsområdet ligger mellan övre Gruvrisvägen och Tunavägen, cirka 100 meter nordväst om E16 mellan Falun och Borlänge. Området omfattar cirka 1 hektar och består av en igenväxt åkermark och tidigare trädgård, se figur 2–3. Landskapsavsnittet består av kuperat och småbrutet skogslandskap i gammal kulturbygd, mellan sjöarna Stora Vällan i väster och Runn i öster.

Området runt Falugruva omfattas av riksintresse för kulturmiljövården. 2002 togs staden, gruvan och bergmansbygden upp på UNESCO:s världsarvslista och lämningarna efter bergsbruket har höga bevarandevärden (Falu kommun 2018).

Gruvriset är skriftligt belagt från 1400-talet. I utredningsområdets närhet finns flera sedan tidigare registrerade fornlämningar. Dessa utgörs framförallt av agrarhistoriska lämningar i form av fossil åkermark och stenmurar men även de historiska tomterna efter byn Gruvriset (Stora Kopparberg 224:1–6). Den närmsta tomten är belägen cirka 150 meter söder om utredningsområdet. Intill en av tomterna finns även en sten med urgröping (Stora kopparberg 62:1). Den ska enligt traditionen använts vid dop. Vägen förbi byn har sedan länge varit huvudväg från Falun mot Aspeboda, Stora Tuna och Torsång, vilket bland annat en närliggande milsten (Stora kopparberg 77:1) vittnar om. Lämningarna i området kan generellt dateras från medeltid till nyare tid, men det är möjligt att de är äldre än så (se tidigare undersökningar).

Sammantaget är det stor sannolikhet att påträffa sedan tidigare okända fornlämningar inom utredningsområdet.

Figur 3. Utredningsområdet består av igenväxt åkermark. Foto mot öster.

Metod

Utredningen påbörjades genom en arkivstudie där de historiska kartorna över fastigheten identifierades och rektifierades. En retrogressiv metod användes för att se hur historiska strukturer, bebyggelse och kulturlandskapet har utvecklats. Kartstudien genomfördes även för att finna eventuella skriftliga belägg för bebyggelse, röjning eller bergsbruk inom fastigheten, och låg till grund för fältarbetet. Detta påbörjades med att utredningsområdet söktes av efter ovan mark synliga lämningar. Dessa mättes in med GPS, beskrevs och fotograferades.

För att söka efter under mark dolda lämningar togs sökschakt upp med grävmaskin i den gamla åkermarken. Jordlagren grävdes successivt igenom och handrensades för att leta efter fynd och anläggningar. Fynd bedömdes utifrån kontext och grävenhet. Påträffade

anläggningar rensades fram i plan och delundersöktes i enstaka fall för att bedöma om det rörde sig om fornlämning eller ej.

För att undersöka vad rösen har haft för funktion och ålder torvades delar av rösen samt en bit av rösenas närområde av med hjälp av grävmaskin. I ett urval av rösen grävdes med maskin för att se uppbyggnad, material, utbredning, lagerföljd och för att påträffa eventuella lager under röset som kunde vara lämpliga för provtagning.

Kolprov togs från samtliga påträffade anläggningar och lager för att möjliggöra eventuellt datering. Samtliga anläggningar beskrevs, fotograferades i plan och mättes in med GPS. Schakt mättes in med GPS, profiler fotograferades och beskrevs avseende lager och fyndförekomst.

Tidigare undersökningar

Inga tidigare arkeologiska undersökningar har genomförts inom fastigheten. Runt om Falun har flera undersökningar av fossil åkermark genomförts under 2000-talet (se t.ex. Sunding 2014, Bennström 2014, Bennström & Sunding 2015, Wehlin 2016, Bergold & Ramström 2016). De daterade odlingslämningarna har daterats till allt från 1100-talet till 1600-talet e.Kr. I samband med utbyggnaden av väg E16 mellan Borlänge och Falun genomförde Dalarnas museum arkeologiska utredningar och undersökningar 1994–1995. Vid den arkeologiska utredningen 1994 påträffades flera mindre odlingsytor med små åkerterrass- och åkerhakebildningar, odlingsrösen och stenmurar (FMIS 2018). Cirka 400 meter söder om utredningsområdet delundersökte Dalarnas museum ett område med fossil åkermark och en husgrundterass (Dalarnas museum 2018a). Förundersökningen visade att de synliga lämningarna i stort överensstämde med det landskap som uppvisades på kartor från 1700- och 1800-talet medan träkol under två stenmurar/åkerterrasser daterades till 1200-talet.

Resultat

Arkiv- och kartstudier

Inför fältarbetet genomfördes översiktliga kart- och arkivstudier.

Lantmäteriets databas Historiska kartor (2018) samt Riksarkivets databas GEORG med äldre historiska kartor (2018a) genomfördes för att leta efter äldre kartmaterial över Nedre Gruvriset och utredningsområdet.

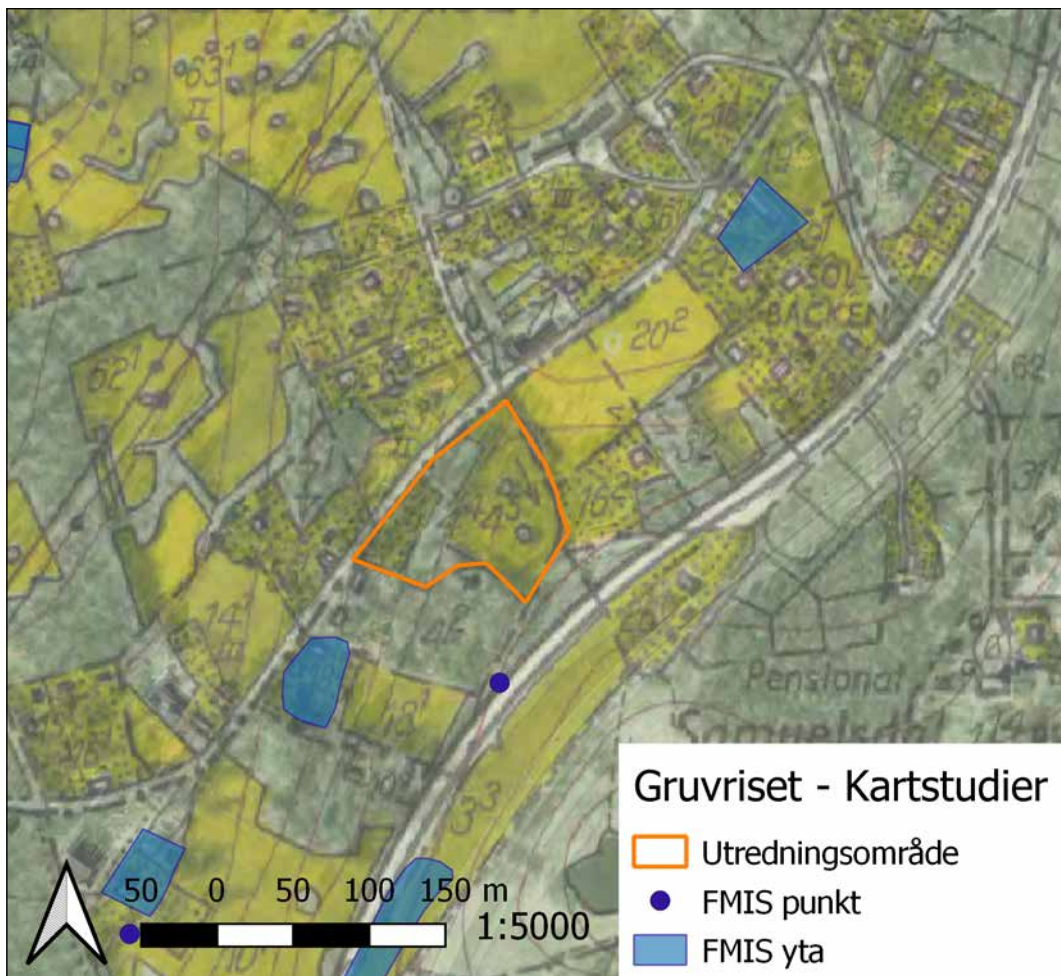
Idag består utredningsområdet av igenväxt åkermark men intill nedre Gruvrisvägen är en större, hårdgjord yta. Enligt den ekonomiska kartan från 1965 bestod den östra delen av ut-

redningsområdet av åkermark med två mindre impediment, medan den västra delen delvis består av tomtmark, figur 4. Enligt fastighetsägaren ska delar av fastigheten varit trädgård och den hårdgjorda ytan var ursprungligen en tennisbana, tillhörande sommarbostaden till direktören för Stora Kopparbergs Bergslags AB (muntlig uppgift). Strax utanför utredningsområdet ska även bostad till trädgårdsmästaren varit belägen.

Innan den västra delen av utredningsområdet blev trädgård var även den uppodlad mark. Enligt laga skifteskarta över Nedre Gruvriset från 1850 (Akt nr 20-SKO-198) heter gårdet ”Jacobstägt” och består av åkermark med fyra ytor ”sten”, det vill säga odlingsrösen. Marken skiftas till Bergshauptmanbostället Samueldal. Från 1758 var Bergshauptman titeln på Bergmästaren, ledaren för bergsmästardömet Stora Kopparbergs bergslag. Ortnamn med *-täkt* är ett typiskt namn för Bergslagen, och är ett namn för nyodling (Ståhl 1982). Täkterätten innebar att envar som arbetade vid Kopparberget hade rätt att röja och bryta ny mark och uppföra en gård. Rätten stadgades i ett av kung Magnus Eriksson utfärdat (1347) privilegiebrev:

”Først af stap. æt hwar som sik biwipær. oc bolyxe ywir ganger. oc nokor daghleken ærwþys man daghleken til berhsens. æn þo æt han se løskyr man. ryþær þær ok sætyr vp hus. þa aghær han þær æghændenom æncte afrap af giua. af ræz waghna. vtæn aghe þæn som a bor. oc ruþunæ vp tok. oc barn æfty honum” (SDHK 5394, Riksarkivet 2018b)

De som upptog täkter, täktekarlarna går att spåra i kartmaterialet. ”Jacobstägt” betyder således Jakobs nyodling. Det är dock osäkert huruvida det är namnet på den första som bryter ny mark eller brukaren vid kartans tillkomst. Ortnamnet Gruvriset innehåller efterledet *-ris*

Figur 4. Ekonomiska kartan från 1965 (Akt nr J133-13f3h67) visar att utredningsområdet delvis bestod av åkermark men även tomtmark.

som enligt Harry Ståhl (1982) betyder småskog eller buskskog. Namnet betyder med andra ord skogen vid gruvan eller gruvans skog.

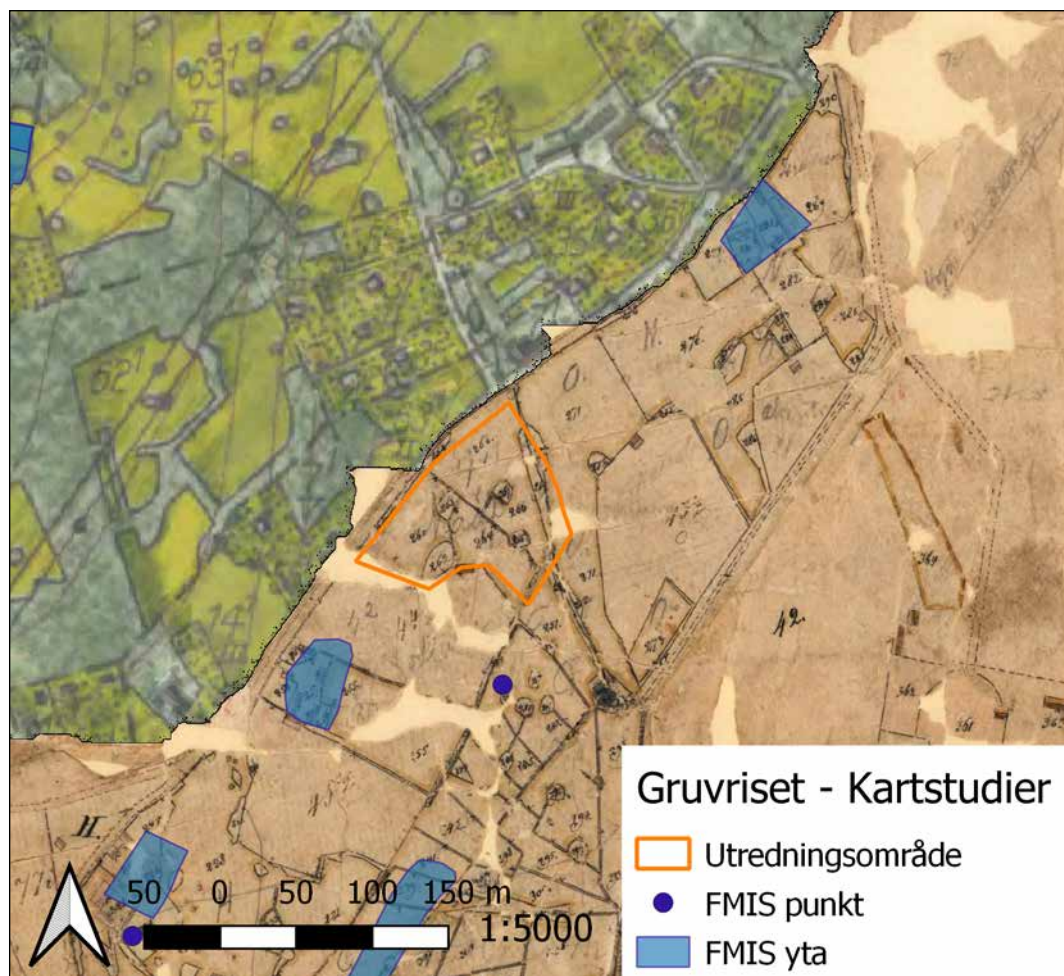
Laga skifteskartan är den äldsta karta som i detalj visar utredningsområdet. En äldre geometrisk karta från 1733 (Akt nr U22-23:1) liksom storskifteskartan över Samuelsdals in- ägor från 1783 (Akt nr U22-23:2) visar bara markerna intill utredningsområdet.

Den äldsta kartan där Gruvriset är av- bildat är en geografisk avritning av Stora Kopparbergs socken från 1655, figur 6. Kartan visar byn "Grúfúerýs" med sju röda prickar öster om landsvägen mot Stora Tuna (Akt nr U22-12:2). Gruvriset är belagt i skriftliga källor tillbaka till 1400-talet. Bland annat finns Gruv- riset nämnt i två medeltida brev (SDHK nr 30891 och 32957, Riksarkivet 2018b). I breven

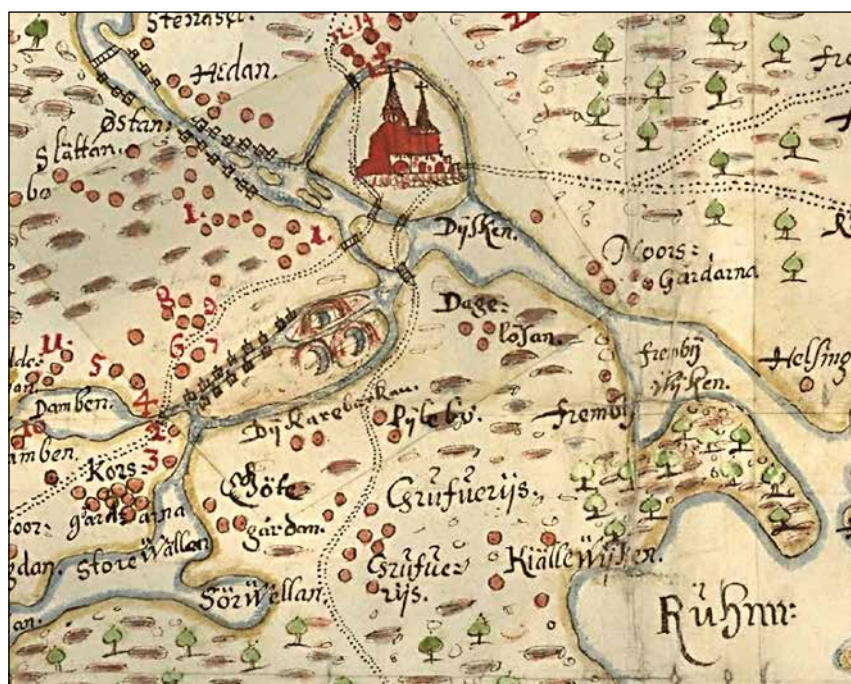
(som är köpebrev av hytta respektive skogslott) nämns bland annat Olof Björsson och Östen Amundsson som åbor på Gruvriset.

Fältarbete

Fältarbetet startade med att utredningsområdet inventerades efter ovan mark synliga lämning- ar, och fyra odlingsrösen mättes in, se figur 7. Även en äldre indelning av åkermarken med slutfåror, diken och äldre byggnadsrester iakt- togs. Odlingsrösen var ovala eller rektangu- lära, cirka 15–20 m långa, 12–15 m breda, 1–1,5 m höga, figur 8. Samtliga hade konkav topp- profil. Stenmaterialet i röset bestod till större delen av knytnävsstor odlingssten men större stenar, upp till 0,7 m stora, låg i kanterna, även relativt högt upp.

Figur 5. Kartöverlägg med laga skifteskarta över Nedre Gruvriset från 1850 (Akt nr 20-SKO-198) ovanpå Ekonomiska kartan från 1965. Kartan visar att utredningsområdet var uppodlat men även att det finns fyra större odlingsrösen.

Figur 6. Geografisk avritning av Stora Kopparberg socken från 1655 som bland annat visar byn Gruvriset (Lantmäteriet Akt nr U22-12:2).

Fältarbetet fortsatte med att sammanlagt 11 schakt grävdes med grävmaskin, bilaga 1. Schakten 1–6 grävdes i den tidigare åkermarken för att söka efter under mark dolda lämningar medan schakt 7–9 togs upp i röjningsrösen eller deras direkta närhet för att klargöra rösenas konstruktion. Schakt 10 och 11 grävdes i den tidigare anlagda trädgården.

Generellt bestod lagerföljden i den tidigare åkermarken av 20 cm brun humös sand (matjord), följt av morän eller sand/silt. Marken var tydligt stenbunden med knytnävsstora stenar. I flera av schakten trängde det tidigt upp grundvatten.

I schakt 4 och 5 framkom mindre anläggningar men även modernt fyndmaterial (kapsyl, golfboll, glas, porslin), vilket även hittades i matjorden i samtliga schakt. Schakt 7–9 grävdes intill och i de två östra rösen. Det nordöstra röset (nr 18061) var ovalt till formen, cirka 15×13 m och cirka 1,5 m högt. Röset hade en tydlig konkav toppprofil och det yttre lagret bestod av större stenar i kanterna och mindre i mitten. För att klargöra hur röset var konstruerat grävdes ett schakt radiellt mot mitten och ytterligare ett schakt grävdes utmed den norra kanten av röset. I ytterkanterna bestod röset av stenar upp till en meters storlek medan mitten av röset bestod av mindre, knytnävsstora stenar. Det var tydligt att stenen slängts upp på måfå. Den konkava toppprofilen hade troligen tillkommit under 1900-talet för att möjliggöra mer rationellt brukande av marken. Relativt långt ner i röset fanns äldre ”skräp” såsom buteljglas samt en del av en sko.

I det sydöstra röset (nr 18062) grävdes ett schakt i kanten av röset. Profilen rensades från rötter och lös sten. Under röset fanns ett tunnare lager sandig morän följt av ett mörkt lager med sot/kol, figur 9. Ett kolprov togs ur lagret för att möjliggöra datering. Röset 18062 hade en mer rektangulär form men mer välvd toppprofil än de norra rösen. Konstruktionen var i övrigt likartad de andra, större stenar var lagda i kanterna medan de inre delarna bestod av knytnävsstor odlingssten.

I schakt 10 och 11 framkom fyllmassor som tolkades som del av den tidigare anlagda infarten eller tennisplanen respektive trädgården.

Fynd

Endast sentida fynd från sent 1800-tal eller 1900-tal hittades under utredningen: porslin, isolator, glas, golfboll, del av sko med mera. Bland annat hittades en glasflaska från tidigt 1900-tal, se figur 10. Inga fynd tillvaratogs.

Anläggningar

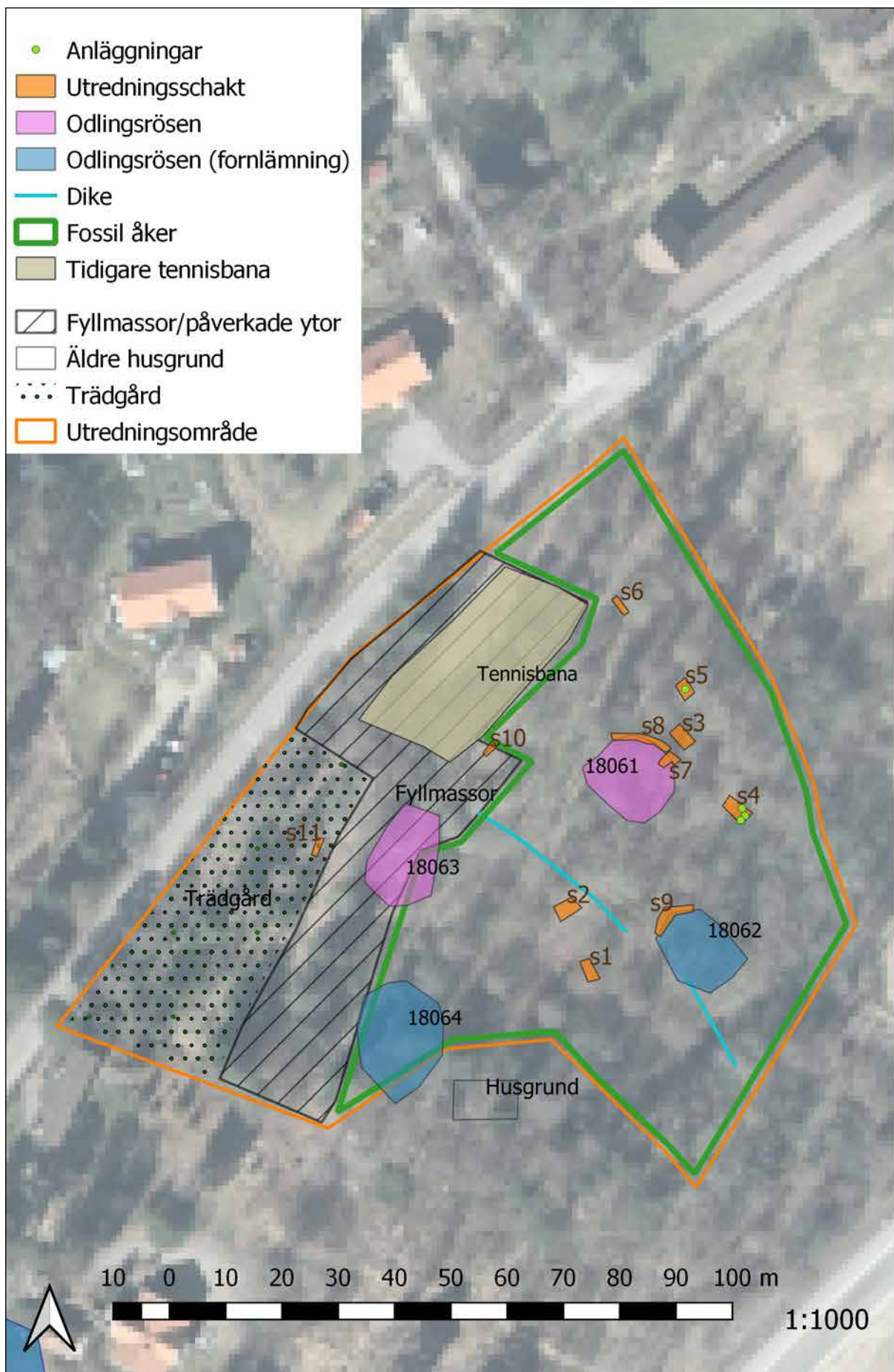
Under utredningen påträffades fyra anläggningar, bilaga 2. De framkom i schakt 4 och 5. Anläggningarna hade oregelbunden form och bestod av mörk humös sand med kol och sot. Anläggningarna snittades men ingen hade någon tydlig botten. I samtliga anläggningar fanns modernt glas samt porslin i fyllningen.

Analysresultat

Ett kolprov från det mörka sot-/kollager under det sydöstra odlingsröset (18062) skickades för analys.

Kolprovet skickades för vedartsanalys till Vedlab, se bilaga 3. Kolprovet innehöll kol från tall (*pinus silvestris*). Tre bitar kol om 16 mg plockades ut för datering. Eftersom tall är ett trädslag som kan bli relativt gammalt är det inte optimalt för ¹⁴C-analys. Den höga egenåldern ger en felkälla. I och med att provet inte innehöll kol från andra trädslag skickades det vidare för datering.

Dateringen av kolet skedde på ¹⁴C-laboratoriet vid Lunds Universitet, se bilaga 4. Kolet daterades till 710±35 BP. Kalibrerat med 1 sigma ger det en datering till 1260–1300 e. Kr. (68,2% sannolikhet) medan kalibrerat med 2 sigma ger det en datering till 1245–1315 e. Kr. (80,3%), 1355–1390 e. Kr. (15,1%).

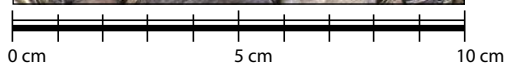
Figur 7. Resultatkarta.

Figur 8. Odlingsröset 18061. Foto mot sydost.

Figur 10. En intakt, äldre ölbutelj hittades i röset 18061. Botten var stämplad 1900. Det året fanns flera bryggerier i Falun. Kanske är ölflaskan en rest efter en paus i arbetet med att stenröja åkermarken?

Figur 9. Profilvägg i schakt 9. Röset 18062 uppvisade en liknande konstruktion som de övriga rösen. Under röset framträdde ett mörkt sot-/kol-haltigt lager vilket provtogs för att datering.

Tolkning

Ortnamnet Gruvriset betyder gruvans skog. Trakten runt Gruvriset är därför viktig för att förstå Falugruvas och Falu stads äldre historia. Även om Gruvriset först omnämns under 1400-talet har troligen markerna brukats tidigare. Föreliggande utredning visar samma mönster som uppmärksammades redan under mitten av 1990-talet av arkeologerna på Dalarnas museum. De undersökningar som museet utförde visade att marken troligen röjts och brutits under 1200-talet. Många av de rösen som var synliga kunde spåras tillbaka till åtminstone laga skifte (Dalarnas museum 2018).

Tillsammans med andra undersökningar av fossil åkermark runt om Falun framkommer en bild av omfattande röjning och uppodling Falun under 1200-talet, men det finns även äldre dateringar (se t.ex. Sunding 2014). Det nu aktuella området kan vara en del av en medeltida uppodlingsfas. Med stor sannolikhet har denna uppodling att göra med en ökad aktivitet i Falu gruva.

Det är lätt att tänka sig en koppling mellan en enskild ^{14}C -datering och en historisk händelse, såsom röjning och uppodling på Gruvriset under 1300-talet med Kung Magnus Erikssons stadga från 1347. Att belägga det arkeologiskt är betydligt svårare.

^{14}C -analysen från lagret under odlingsröset kommer sannolikt från en svedjning av marken som sedan följts av röjning av sten. Det är dock viktigt att ha i åtanke att det daterade kolprovet daterar lagret. Det är inte säkert att odlingsröset i sig är från 1200- eller 1300-talet. Svedjning och bränning av betesmarker har varit vanligt förekommande från järnåldern långt fram i historien (Svensson 1998). Avbränningen kan därför vara en äldre brukningsfas som till exempel bryts av 1350-talets pestepidemier. I och med att det daterade materialet kan ha hög egenålder finns en osäkerhet i dateringen. Eventuellt kommer det daterade kolet från träd som började växa under 1200- eller 1300-talet men som brändes

först senare. Det är därför möjligt att avbränningen är en första, äldre medeltida fas, som följs av en senare stenröjning men det kan lika gärna handla om samtida händelser som är en del av en första röjning.

Att markerna brukats redan under medeltiden och att odlingsrösen har en hög ålder är dock fastställt. De finns tydligt markerade på laga skifteskartan från 1850. Kartan i sig speglar tiden innan själva skiftet. I och med det inträder fornlämningsrekviset ”tillkommit före 1850” (Sveriges Riksdag 2018). Odlingsrösen har tillkommit genom äldre tiders bruk, är varaktigt övergivna och tillkommit före 1850 men marken har varit brukad fram till 1960-talet. De strukturer som går att identifiera är i huvudsak en rest efter att laga skifte genomförs och speglar senare delen av 1800-talet och 1900-talets jordbruk. Den antikvariska praxisen var åtminstone tidigare att yngre, större och omformade rösen med konkav profil ej bedömdes som fornlämning (Gren 1997). I den lokala praxis som tillämpas i Dalarna bedöms odlingsrösen med ålderdomliga drag som fornlämning. De södra odlingsrösen bör därför betraktas som fornlämning. Dessa uppvisar mer ålderdomliga drag vilka de två norra rösen saknar. Den fossila åkermarken som helhet bör bedömas som övrig kulturhistorisk lämning.

Antikvarisk bedömning

Picea kulturarvs tolkning är att de äldre strukturer i åkermarken med odlingsrösen och odlingsytor avgränsade med slutfåror är fossil åkermark som ska bedömas som övrig kulturhistorisk lämning. De två södra odlingsrösen uppvisar ålderdomliga drag och ska därför bedömas som fornlämning.

Förslag på ytterligare åtgärder

Picea kulturarv anser att inga ytterligare antikvariska åtgärder krävs så länge fornlämningarna inte påverkas.

Källor

Litteratur

- Bennström, Greger. 2014. *Arkeologisk utredning Syrafabriken 4, i anslutning till gruv- och hyttområde RAÄ 109 och bebyggelse lämningarna RAÄ 90, 91 och 100 i Falu stad och kommun, Dalarna*. Dalarnas museum, Arkeologisk rapport 2014:15.
- Bennström, Greger & Sunding, Emelie. 2015. *Arkeologisk förundersökning, Smedsarvet 6:1 m.fl. av gårdstomt, färdväg och fossil åkermark, Stora Kopparberg 583, 578, 579 och 603 i Falu kommun, Dalarna*. Dalarnas museum, Arkeologisk rapport 2015:5.
- Bergold, Helmut & Ramström, Annica. 2016. *Ingarvet 1:1. Ingarvet 1:1, Falu stad och kommun, Dalarna*. Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2. Arkeologgruppen AB, Rapport 2016:50.
- Gren, Leif. 1997. *Fossil åkermark*. Riksantikvarieämbetet.
- Ståhl, Harry. 1982. *Ortnamnen i Dalarna*. AWE/Geber: Stockholm.
- Sunding, Emelie. 2014. *Arkeologisk förundersökning vid Ingarvet av odlings- och bebyggelse lämningar från medeltid och nyare tid, Falun 86:1 och 91:1 i Falu kommun, Dalarna*. Dalarnas museum, Arkeologisk rapport 2014:20.
- Svensson, Eva. 1998. *Människor i utmark*. Lunds Universitet.
- Wehlin, Joakim. 2016. *Arkeologisk undersökning Syrafabriken, område med fossil åkermark Falun 133, 134, 140 och 141 samt husgrund Falun 137 och hägnad Falun 139, Falu stad och kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum, Arkeologisk rapport 2016:2.

Digitala källor

- Dalarnas museum. 2018. 1995:17. Arkeologisk förundersökning, fornlämning 224 E och F i Nedre Gruvriset, Stora Kopparbergs socken, Falu kommun, Dalarna, <http://dalarnasmuseum.se/index.php/arkeologi/rapporter>, besökt 2017-03-28.
- Falun kommun. 2018. Världsarvet Falun, <http://www.falun.se/varldsarvet-falun.html>, besökt 2018-09-23.
- FMIS 2018. Fornsök, <http://www.fmis.raa.se>, Besökt 2018-04-23.
- Lantmäteriet .2018. Historiska kartor, <https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor>, besökt 2018-10-04.
- Riksarkivet. 2018a. GEORG - de äldsta storskaliga kartorna, <https://riksarkivet.se/geometrisk>, besökt 2018-04-23
- Riksarkivet. 2018b. Nationell arkivdatabas [Elektronisk resurs]. (2005-). Stockholm: Riksarkivet. Tillgänglig på Internet: <http://sok.riksarkivet.se/nad>, besökt 2018-04-28.
- Sveriges Riksdag. 2018. Kulturmiljölag (SFS 1988:950). Kulturdepartementet. <http://www.riksdagen.se/sv/>, besökt 2018-09-21.

Kartor och arkivmaterial

Lantmäterimyndigheternas arkiv. 20-SKO-198. Nedre gruvriset, laga skifte 1850.

Lantmäteristyrelsens arkiv. U22-23:1. Nedre Gruvriset, storskifte 1733.

Lantmäteristyrelsens arkiv. U22-12:2. St Kopparbergs socken,
geografisk avritning 1655.

Rikets allmänna kartverks arkiv. J133-13f3h67. Nedre Gruvriset,
ekonomiska kartan 1965.

Svenskt Diplomatarium. SDHK 32957. Riksarkivet,
Svenskt Diplomatarium Huvudkartotek, 24 juni 1493.

Svenskt Diplomatarium. SDHK 30891. Riksarkivet,
Svenskt Diplomatarium Huvudkartotek, 25 mars 1481.

Svenskt Diplomatarium. SDHK 5394. Riksarkivet,
Svenskt Diplomatarium Huvudkartotek, 17 februari 1347.

Bilagor

1. Schakt
2. Anläggningslista
3. Vedartsanalys
4. ¹⁴C-analys

1. Schakt

Schaktnr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Fynd	Anläggning	Beskrivning
S1	4	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,05 grässvål; 0,05-0,30 brun humös sand; där under grå stenig, grusig, sandug silt (morän).
S2	4	1,4	0,35	Nej	Nej	0-0,05 grässvål; 0,05-0,25 brun humös sand; där under grå stenig, grusig, sandig silt (morän).
S3	4	3	0,35	Nej	Nej	0-0,05 grässvål; 0,05-0,15 brun humös sand; där under brun stenig, grusig sand.
S4	4	3	0,35	Nej	Ja	0-0,05 grässvål; 0,05-0,25 brun humös sand; där under brun stenig, grusig sand. Tre anläggningar A1-3 bestående av nedgrävningar/gropar/stenlyft.
S5	4	3	0,35	Nej	Ja	0-0,05 grässvål; 0,05-0,3 brunhumös sand; där under brungrusig sand. En anläggning A4 bestående av nedgrävning/stenlyft.
S6	4	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,05 grässvål; 0,0-0,30 brun humös sand; där under brun stenig grusig sand.
S7	6	1,4	0,1	Nej	Nej	schakt i kanten av röse 1.
S8	10	1,4	0,3	Ja	Ja	schakt i kanten av röse 1.
S9	4	2	0,6	Ja	Ja	Upptaget i kanten av röse 18062. Lager: 0-0,40 stenpackning (0,10-0,20 m stora stenar med enstaka större stenar); 0,40-0,50 ljusbrun morän (rostjord); 0,50-0,55 mörkbrun humös sand med sot/kol; där under brun grusig morän.
S10	3	1,4	0,1	Nej	Nej	Marken bestod av sten under tunt lager gräs.
sS11	3	1,4	0,1	Nej	Nej	Under tunt lager gräs framkom fyllmassor (lera, sten och, trä m.m.).

2. Anläggningslista

Anläggning Nr	Hemvist	Typ	Beskrivning	Form	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Undersökt
A1	S4	övrig	troligt stenlyft	oregelbunden-rund	0,4	0,4	0,1	Ja
A2	S4	övrig	troligt stenlyft	oregelbunden	0,5	0,6	0,1	Ja
A3	S4	övrig	troligt stenlyft	oregelbunden	0,8	0,5	0,15	Ja
A4	S5	övrig	nedgrävning, tydlig i plan, otydlig profil och botten	rund	0,58	48	0,2	Ja

3. Vedartsanalys

Vedlab rapport 18043

Vedartsanalyser på material från Dalarna, St. Kopparbergs sn, Nedre gruvriset.

Adress:	Telefon:	Bankgiro:	Organisationsnr:
Kattås 670 20 GLAVA	070 34 00 645	5713-0460	650613-6255
	E-post: vedlab@telia.com		www.vedlab.se

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 18043

2018-05-30

Vedartsanalyser på material från Dalarna, St. Kopparbergs sn, Nedre gruvriset.

Uppdragsgivare: Benjamin Grahn Danielsson/Picea Kulturarv

Arbetet omfattar ett kolprov från ett undersökt röjningsröse.

Provet innehåller kol från tall. Tallen kan ge hög egenålder vilket får tas med vid bedömningen av dateringsresultatet.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
R2	L3	Röjningsröse	0,6g	<0,1g 3 bitar	Tall 3 bitar	Tall 16mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 070 34 00 645
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Tall	<i>Pinus silvestris</i>	400 år	Anspråkslös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärblöss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomy 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskva vedprover.

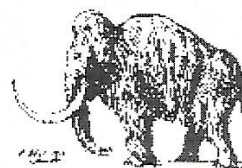

4. ^{14}C -analys

LUNDS
UNIVERSITET

Geologiska Institutionen
Laboratoriet för ^{14}C -datering
Sölvegatan 12, Geocentrum II
223 62 LUND
Tel. 046/2227856 Fax 046/2224830

Department of Geology
Radiocarbon Dating Laboratory
Sölvegatan 12, Geocentrum II
S-223 62 LUND
Sweden

Benjamin Grahn Danielson
Picea kulturarv
Kåserigatan 2, 422 42 Hisings Backa

Dateringsattest

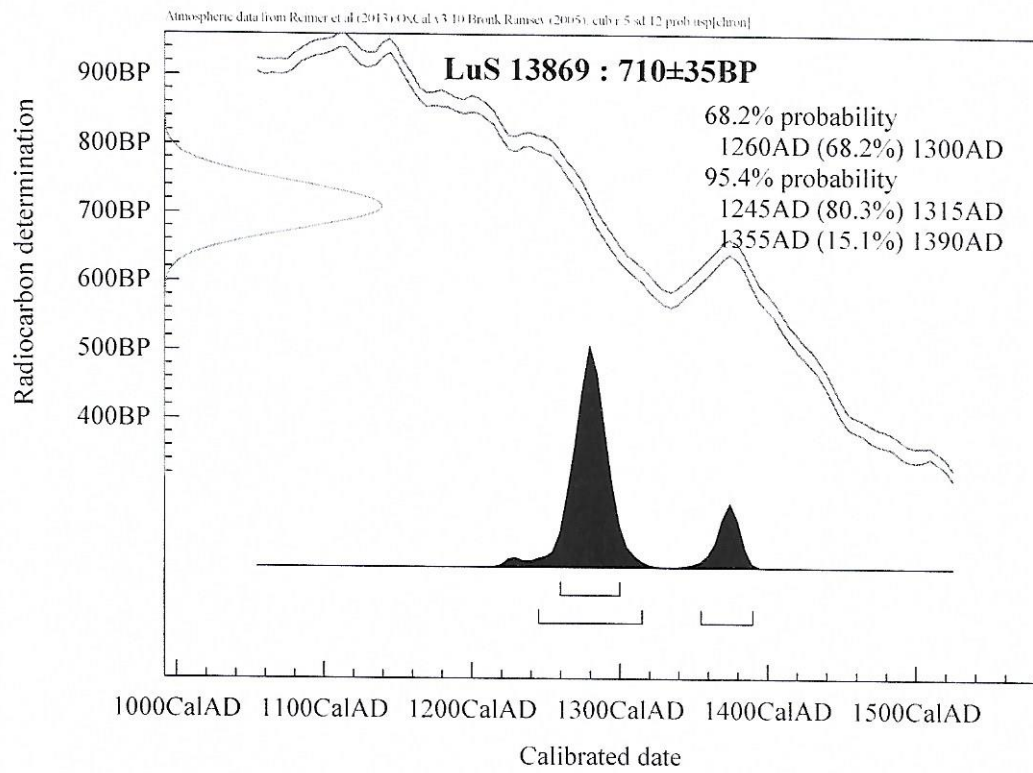
Provets benämning	Lab no	Erhållen ^{14}C -ålder BP	Provmgd (mg C)	Förbehandling
Nedre Gruvriset 1806:2 layer under clearanc	LuS 13869	710 ± 35	1,3	HCl, NaOH

Beräkningen av ^{14}C -åldern är baserad på halveringstiden 5568 år. Resultaten är givna i antal år före 1950 (^{14}C -ålder BP). I osäkerhetsangivelsen innefattas statistiskt åtkomliga bidrag från mätningen av prov, standard och bakgrund. Som standard användes enligt internationell överenskommelse 95% av aktiviteten hos NBS oxalsyre-standard. Alla ^{14}C -åldrar är ^{13}C -korrigerade för avvikelser från överenskommet standardvärde på $^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ -förhållandet. Kol-14 åldern måste översättas till kalibrerade kol-14 år genom att använda antingen IntCal13 (för terrestra prover) eller Marine13 (för marina prover). För ytterligare information hänvisas till Radiocarbon Vol 55, nr4, 2013.

Lund 2018-08-13

Anne Birgitte Nielsen

Mats Rundgren

PICEA
Kulturayv

